

هادی المضلین*

اثری منسوب به حاج ملاهادی سبزواری

علی اوجیبی**

چکیده

هادی المضلین اثری است منسوب به حاج ملاهادی سبزواری. این کتاب مشتمل بر پنج بخش است. مؤلف، مبحث نبوت و امامت به هم آمیخته و بر این باور است که نبی علمت حدوث شریعت، و امام علمت بقای آن است و در عالم اثبات نمی‌توان این دو مبحث را از هم جدا کرد. بخش پایانی هادی المضلین مختص مباحث طبیعی است. با وجود انتساب این کتاب به حاج ملاهادی سبزواری، با قرینه‌ای چند می‌توان احتمال داد که هادی المضلین محصول اندیشه یکی از شاگردان و یا متکلمان متأثر معاصر اوست. نسخه‌هایی از این کتاب در کتابخانه‌های آستان قدس رضوی، آیت‌الله مرعشی، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و کتابخانه امیرالمؤمنین (نجف) محفوظ است.

کلید واژه: هادی المضلین، حاج ملاهادی سبزواری، علم کلام، پنج اصل اعتقادی.

** پژوهشگر و مصحح متون فلسفی.

* این اثر را انجمن آثار و مفاخر فرهنگی منتشر خواهد کرد.

درونمایه هادی المضلین

علم کلام، دانشی است که باورهای بنیادین دینی - یعنی اصول اعتقادی - را اثبات می‌کند و شبهات وارد شده در این زمینه را پاسخ می‌دهد. شیوه اثبات متکلمان برخلاف فلاسفه، بیشتر جدلی است؛ از این رو، کلام را حکمت جدلی نامیده‌اند؛ و در برخی از موضوعات، صرفاً از ادله نقلی - آیات و روایات - بهره می‌برند. البته علم کلام در سیر تکاملی خود در برخی مباحث چون اثبات باری و توحید الهی، به فلسفه نزدیک شد و دانشمندان بزرگی چون خواجه کوشیدند تا حدّ ممکن، از برهان نیز استفاده کنند. بدین ترتیب، ما در آثار او و برخی از متأخران، شاهد نوعی از کلام فلسفی هستیم، یا به تعبیری، کلامی که صبغه فلسفی دارد. تجرید الاعتقاد خواجه در رأس این‌گونه آثار است.

با توجه به تعریفی که در آغاز سخن ارائه شد، به خوبی می‌توان دریافت که عمده موضوعات کلامی عبارتند از پنج اصل اعتقادی توحید، عدل، نبوت، امامت و معاد. از این رو، برخی از آثار کلامی، شامل پنج بخش اساسی مبتنی بر پنج اعتقادی یاد شده‌اند. هادی المضلین نیز تا حدودی این چنین است. مؤلف خود در مقدمه تصریح دارد که کتاب از پنج بخشی اساسی تشکیل شده:

۱. توحید

۲. عدل

۳. نبوت و امامت

۴. معاد

۵. آنچه به تجربه ثابت شده است.

چنانکه ملاحظه می‌شود، او برخلاف روش متداول، مبحث امامت و نبوت را در هم می‌آمیزد، زیرا بر این باور است که همان‌گونه که در خارج، امامت دنباله نبوت و امام پیرو نبی است و به دیگر سخن: نبی، علت حدوث شریعت و امام علت بقای آن است، در عالم اثبات نیز نمی‌توان این دو بحث را از هم جدا کرد.

او خود در این باره می‌گوید: «همچنانکه مجموع امور نبی و ولی در معیت و حضور یکدیگر کامل می‌شود، در تحریر مطالب نبوت و ولایت نیز انفکاک مقدور نیست، بدون امتزاج مطلقاً ثابت نخواهد شد.»^۱

بخش پایانی بر خلاف تمامی آثار کلامی، اختصاص به مباحث طبیعی دارد که به

تجربه به اثبات رسیده‌اند. مباحثی چون: چگونگی به وجود آمدن فصول چهارگانه، باران، برف، تغییرات جوّی، رعد و برق، و آب و هوا.

در الذریعة درباره این اثر و موضوع آن چنین آمده است:

أثبت فيه أصول الدين بلسان العرفان و الإشراق و في مسألة المعاد الروحاني أو الجسماني اتخذ النزاع لفظياً و حاول الجمع بين رأبي الظاهريين و الفلاسفة؛ و السيزواری في كتابه هذا و سائر كتبه مثل سائر الفلاسفة الإشراقیین لايبالی بالألحان في العربية.

رأيت نسخة منه فرغ كاتبه من النسخة الثامنة لمؤلفه في ١٢٩١ و عليه تقریظ تاريخه ١٢٩٤ منها قوله «جميع الكتب يدرك من قرائتها ملال أو فتور أو سامة سوى هذا الكتاب فإن فيه بدائع لايميل إلى قيام»^٢.

مؤلف هادی المضلین

درباره مؤلف هادی المضلین حکم قطعی نمی‌توان داد و دو احتمال وجود دارد:

١. در برخی از منابع کتابشناسی مانند الذریعة^٣ و فهرست نسخه‌های خطی فارسی، این اثر به عنوان یکی از نوشته‌های حاج ملاهادی سیزواری معرفی شده است.^٤ از سوی دیگر، تتر، شیوه نگارش و استدلال حاجی در آثاری چون اسرار الحکم و هدایة الطالبین با هادی المضلین شباهتهایی دارد.

٢. اما در مقابل در هیچ یک از فهرستهایی که از آثار وی ارائه شده، نامی از هادی المضلین نیست. مضافاً بر اینکه در مباحث پایانی کتاب، نظریه حرکت جوهری را رد می‌کند،^٥ در حالی که او به عنوان یکی از پیروان و شارحان حکمت متعالیه به شمار می‌آید و نظریه حرکت جوهری از مهمترین آموزه‌های فلسفی ملاصدرا و از مبانی حکمت متعالیه است. بنابراین احتمال، باید گفت هادی المضلین اثر حاج ملاهادی سیزواری نیست، بلکه محصول اندیشه یکی از شاگردان و یا متکلمان متأثر معاصر اوست.

ذکر این نکته خالی از فایده نخواهد بود که آن گونه که مصنف در اواسط اثر حاضر تصریح کرده است،^٦ تألیف آن در سال ١٢٩٠ ق ادامه داشته، در حالی که در پایان برخی از نسخه‌ها سال ١٢٨٩ ق به عنوان زمان پایان کتابت آن درج شده است.

معرفی نسخه‌های خطی هادی المضلین

- با مراجعه به فهرس نسخ خطی، پنج نسخه از این اثر را شناسایی کردیم:
۱. نسخه کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۲۹۰ (حکمت) که در سال ۱۲۸۹ ق به خط نستعلیق شکسته، به دست کاتبی ناشناس کتابت شده، شامل ۱۹۵ برگ، با صفحات ۱۶ سطری^۷.
  ۲. نسخه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۲۵۳۷ که در سال ۱۲۸۹ ق به خط شکسته نستعلیق آشتیانی کتابت شده، شامل ۱۵۴ برگ، با صفحات ۱۶ سطری^۸.
  ۳. نسخه کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی به شماره ۱۷۴۷ که در سال ۱۲۹۱ ق به خط نسخ کتابت شده، شامل ۱۳۶ برگ، با صفحات ۱۷ سطری^۹.
  ۴. نسخه کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۱۰۷۱۵ که در سال ۱۲۹۰ ق به خط نستعلیق کتابت شده است.^{۱۰}
  ۵. نسخه کتابخانه امیرالمؤمنین نجف به شماره ۱۵۱۰ که در سال ۱۲۹۱ ق به خط نستعلیق زیبا کتابت شده است.^{۱۱}

پی‌نوشت‌ها

۱. اثر حاضر، ص ۵۱.
۲. الذریعة، ج ۲۵، ص ۱۵۳.
۳. همانجا.
۴. رک: فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ۲/۱، ص ۱۰۰۶؛ فهرست الفبایی نسخ خطی کتابخانه آستان قدس رضوی، ص ۶۰۷ و فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی، ج ۵، ص ۱۳۱.
۵. رک: اثر حاضر، ص ۳۱۱.
۶. اثر حاضر، ص ۱۶۹.
۷. رک: فهرست کتب خطی کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، ج ۱، صص ۲۵۳ - ۲۵۴.
۸. رک: فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۹، ص ۱۳۳۳.
۹. رک: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی، ج ۵، ص ۱۳۱.
۱۰. رک: فهرست الفبایی نسخه‌های خطی کتابخانه آستان قدس رضوی، ص ۶۰۷.
۱۱. رک: فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ۲/۱، ص ۱۰۰۶.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتابخانه مرکزی دانشگاه

۱۳۲۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله الذی تم بحیثیه ولاد ولدکم لکم لکم لکم لکم لکم لکم لکم
 تأمین الدل و کبره کتبیر اود الصلوة و السلام علی محمد خاتم النبوة
 و فتح الرلایه رتاک کریم ذرقة عنده و فی سبیل طبع ثم این
 و علی الصالحین الهیته الطهرین الله ینبهم چاه دن فی سبیل الله
 و لا یحیون لکنه لائم و لکم فضل الله یرتبه عزت و لله دلاله عظیم
 ایسده کابیر فضل عزت و در پیته جانم از مصفاست و شرت بن
 اس فارغ و صحت بها امر بر اوده با انا و زان و جانت در اوکن
 استبروت بیان من فضله و ایش بلا بر اوسته ال بر اراشته
 احباب و عیال حضرت صبر صیح جان من هر هر ماهره التهمیه
 الهی انتم لها که کف قبل از انیکه منادر فاذا دعوت فانصبر و الی بیت
 فانصب و از کسین در راه کالید بیز و خاک شاکر شو و شخص خصمه بلراج
 اخراک نماس لرزود و وقت رعیت و ان اله بر ترو بلا و در حق انما تر

تصویر صفحه اول نسخه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران

بسم الله الرحمن الرحيم
 الحمد لله الذي لم يتخذ صاحبة ولا دله اذ لم يكن له شريك في الملك
 ولم يكن له ولي من الدن والكره كتب سيره والصلوة والسلام على محمد
 خاتم النبوة و فاتح الولاية رسول كرم ذي قوة عند ذي العرش
 مكين مطاع ثم امين و على آل المعصومين الأئمة الطاهرين الذين هم
 سجادون في سبيل الله ولا يخافون لومة لائم ذلك فضل الله
 يؤتيه من يشاء والله واسع عليم اما بعد ايام مرض حضرت
 درياقه خانم از معاشرت و مشورت اين دآن فارغ بود صاحب
 جفائي امر بر او ده با اساء زمان و مجالست در او من البيت
 ايشان مینمودند نتایج خلطه و آمیزش را بزبور طهارت اهل مراد
 احباب ردحانی بصورت حلی در صماخ جان میسرودند و ماهه
 الباسل التي اسم لها عاكفون قبل ان تكون مناهك فاذا فرغت
 فالصب والى ريك فارغب نزار و حدر در داده كاليدى

تصوير صفحه اول نسخه كتابخانه آستان قدس رضوى